

УДК 343

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.22.21>

Трепет О.С.

*аспірант кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Київський університет інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОСОБНИЦТВО ДЕРЖАВІ-АГРЕСОРУ

Постановка проблеми: Завданням законодавства про кримінальну відповідальність у боротьбі з пособництвом державі-агресору є забезпечення стабільності та національної безпеки держави. Для цього потрібна відповідна законодавча база та кримінально-правова політика у боротьбі з цим злочинним та ганебним явищем. Необхідно мати чітке розуміння небезпеки з боку пособників держави-агресора та політична воля для реалізації боротьби з цим злочином.

Відповідно до ст.111-2 КК України пособництвом державі-агресору вважаються «умисні дії, направлені на допомогу державі-агресору (пособництво), його збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора, вчинені громадянином України, іноземцем чи особою без громадянства, за виключенням громадян держави-агресора, з метою завдання шкоди Україні шляхом: реалізації чи підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора; будь-якої співпраці, у тому числі збір, підготовка та/або передача матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, його збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора; інша взаємодія з представниками держави-агресора, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, в тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора».

З початку захоплення частини території України та повномасштабного вторгнення

російської федерації в Україну виникла проблема боротьби з великою кількістю пособників держави агресора.

Верховна Рада України 3 березня 2022 року доповнила КК України ст.111-1 «Колабораційна діяльність». 14 квітня 2022 р. Верховною Радою України був прийнятий (з урахуванням пропозицій Президента України) Закон «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за пособництво державі агресору та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки» (далі – Закон від 14 квітня 2022 р.), на підставі якого КК України доповнено ст. 111-2 «Пособництво державі-агресору».

Запровадження вказаної норми було прийнято вже в період відкритої збройної агресії з боку російської федерації. Хоча перші випадки пособництва державі-агресору були ще в 2014 році пересічними громадянам України, посадовими особами, представниками органів правопорядку, органів державної безпеки та військовослужбовцями. Багато з них перейшли на бік ворога.

Варто зазначити що соціальна обумовленість криміналізації діянь передбачених в ст. 111-2 «Пособництво державі-агресору» є вимушеною мірою у зв'язку з вищевказаною агресією. Головним у вирішенні цього питання є встановлення підстав та причин криміналізації пособництва державі-агресору, що надасть можливість більш детально вивчити

причини, умови та наслідки цього злочину.

Стан дослідження: Окремі аспекти кримінально-правової характеристики злочину проти основ національної безпеки України висвітлювались у публікаціях П. Вороб'я, Н. Антонюка, С. Бабаніна, Д. Балобанової, М. Бондаренко, А. Вознюка, І. Газдайки-Василишин, О. Кравчука, В. Кузнецова, О. Маріна, В. Мисливого, М. Сийплові, Т. Созанського, М. Хавронюка та інш. Незважаючи на таку дослідницьку активність, чимало питань, пов'язаних із тлумаченням, застосуванням і визначенням перспектив кримінально-правової заборони, присвяченої пособництву державі-агресору, викликають полеміку серед теоретиків і практиків, окремі з яких залишаються недостатньо вивченими, а отже, потребують подальшого аналізу і кваліфікованого вирішення.

Однак, дослідження соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за пособництво державі-агресору не проводились.

Мета і завдання дослідження: визначення та дослідження соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за пособництво державі-агресору. Під соціальною обумовленістю криміналізації діяння слід розуміти причинно-наслідковий зв'язок між цим діянням та його достатньо істотним негативним впливом на суспільні відносини, внаслідок яких законодавець має підстави для включення такого діяння до переліку суспільно-небезпечних. Оскільки наявний істотний негативний вплив на суспільні відносини, в результаті такої злочинної діяльності, законодавець мав всі підстави включити таке діяння до суспільно небезпечних. Вони підривають основи національної безпеки держави і негативно впливають на правосвідомість суспільства.

Соціальна обумовленість криміналізації, по суті, є причинно-наслідковим зв'язком між суспільно небезпечним характером діяння та його криміналізацією. Однак, не слід розглядати питання соціальної обумовленості кримінальної відповідальності вказаного

діяння спрощено, оскільки слід приділити достатньо увагу його філософській складовій, а також деяким теоретичним аспектам криміналізації в цілому [1, с. 335].

Проблема соціальної обумовленості посідає одне з чільних місць у науці кримінального права, оскільки від результатів вивчення цього питання залежить обґрунтованість кримінально-правової заборони і застосування відповідних заходів впливу до осіб, які їх порушили. Тому встановлення відповідальності за вчинення суспільно небезпечних діянь повинно мати серйозні підстави [2, с. 13].

Одним із основних аспектів, які характеризують соціальну обумовленість кримінальної відповідальності, в теорії І.Б. Газдайка-Василишин є оцінка суспільної небезпеки вчиненого діяння, його відносної поширеності, а також доцільності застосування кримінально-правових засобів для протидії таким діянням. До інших факторів відносяться також традиції національної законодавчої практики та здобутки іноземного правового досвіду у сфері кримінального права та заходів протидії злочинності. [3, с. 64].

На думку О.О. Пашенка, загальні обставини соціальної обумовленості кримінально-правових норм (законів про кримінальну відповідальність) включають: суспільну корисність, системно-правову несуперечливість, чіткість і зрозумілість мови, а також історичні традиції та зміни умов суспільства. Водночас до обставин соціальної обумовленості охоронюваних кримінально-правових норм вчений включає: наявність можливості боротьби з правопорушенням за допомогою кримінально-правових засобів, наявність ресурсів для здійснення кримінального переслідування, співвідношення позитивних і негативних наслідків заборони, повноту і адекватність заборони, а також повноту складу злочину [4, с. 385].

У доктрині кримінального права при розкритті соціальної обумовленості норм використовується термін «обумовленість». Навіть така незначна відмінність між цими термінами викликає певну некоректність. Так,

обумовленістю розуміється залежність від певних умов, обставин або визначеність певними обставинами. У той же час, під обумовленістю розуміється залежність саме від певних причин, які породжують, викликають та умовляють певні явища. Проте умова або обставина є більше підставою для сприяння подальшого існування відповідного явища, але не для його виникнення [5, с. 54].

Стаття 111-2 КК України містить лише одну частину, яка передбачає кримінальну відповідальність за умисні дії, спрямовані на допомогу державі-агресору (пособництво), збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора, вчинені громадянином України, іноземцем чи особою без громадянства, за винятком громадян держави-агресора, з метою завдання шкоди Україні шляхом: реалізації чи підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора; добровільного збору, підготовки та/або передачі матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора. Злочин передбачений ст. 111-2 «Пособництво державі-агресору» КК України є особливо тяжким злочином (карається позбавленням волі на строк від десяти до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої). Як відомо, Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки» від 14 квітня 2022 року № 2198-ІХ., пособництво державі-агресору було криміналізовано і доповнено КК України новою ст. 111-2. Даний Закон, на думку авторів, був покликаний запобігти вчиненню відповідних злочинів та передбачити

інші відповідні покарання для осіб, які співпрацювали з державою-агресором, її окупаційною адміністрацією та/або її збройними чи воєнізованими формуваннями, шляхом встановлення кримінальної відповідальності за відповідні діяння [6].

На думку науковців, при ухваленні Закону від 14 квітня 2022 р. парламентарії фактично «забули» про існування ст. 111-1 КК України [7]. Криміналісти не можуть логічно пояснити наявність у ст. 111-2 КК України варіативної вказівки на добровільний збір, підготовку та/або передачу матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням або окупаційній адміністрації держави-агресора, яка (вказівка) фактично дублює положення присвяченої «господарському» колабораціонізму ч. 4 ст. 111-1 КК (в якій передбачена відповідальність за передачу матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора) [6].

Наступним етапом дослідження є визначення підстав криміналізації діяння передбаченого ст. 111-2 «Пособництво державі-агресору» та його суспільну небезпечність. Головною причиною впровадження цієї норми стала спочатку гібридна а потім і відкрита агресія з боку російської федерації. Починаючи з каденції четвертого Президента України на головні посади у сфері оборони та державної безпеки були призначені російські агенти впливу.

«За даними групи «Інформаційний Опір», основні агентурні мережі російської розвідки у південних та східних регіонах України були сформовані в період з 2010 по 2013 рр». Все почалося коли головою СБУ було змінено пріоритети в діяльності служби, що, відповідно, викликало й структурні зміни в цій спецслужбі». У 2010 році була проведена реорганізація управління із захисту інтересів України від іноземних спецслужб департаменту контррозвідки [8].

«Нумерація відділів у цьому управлінні відповідає пріоритетам спецслужби. У ході реформування Перший відділ «переключився» із протидії російським спецслужбам на роботу проти США. Тоді як росією став займатися скорочений Четвертий відділ». При цьому даний відділ, що протидіє підривній діяльності росії, був не тільки «відсунутий на четвертий план», але й кардинально скорочений, а масштаби контррозвідувальної діяльності в східних регіонах України були суттєво зменшені [8].

19 травня 2010 року СБУ й ФСБ росії підписали договір про співробітництво, відповідно до якого співробітники ФСБ повернулися на об'єкти Чорноморського флоту РФ у м. Севастополі та в Криму. Раніше, в грудні 2009 р. вони залишили Україну на вимогу керівництва держави, оскільки активно займалися вербуванням українських громадян, фінансуванням проросійських сил та іншою підривною діяльністю». Одночасно в східних регіонах України розгорнула свою роботу й мереж ГРУ ГШ ВС РФ» [8].

Таким чином, за 2010-2013 роки ФСБ і ГРУ одержали можливість фактично безперешкодно працювати проти України, створюючи на Південному Сході потужні агентурні мережі, які активізувались в 2014 році. При цьому керування мережею ФСБ здійснювалося структурним підрозділом ФСБ у штабі ЧФ РФ у м. Севастополі, а мережею ГРУ – структурним підрозділом цієї спецслужби в м. Ростові-на-Дону [8].

Через це українська контррозвідка виявилась не готовою до гібридної агресії з боку російської федерації на сході України та в Автономній Республіці Крим. Також критична ситуація виникла в Міністерстві Оборони України де під час каденції четвертого Президента України були постійні скорочення, а міністром оборони був призначений громадянин росії.

У 2013 році вперше за останні роки на потреби оборони були передбачені видатки менше 1 % ВВП, що не дозволило в повному

обсязі забезпечити ресурсні потреби Збройних Сил України. Продовжувалося скорочення особового складу та «оптимізація» всіх ланок військового управління. У Сухопутних військах розформовано територіальне управління «Північ» та змінено організаційно-штатну структуру механізованих бригад. У Військово-Морських Силах України розформовано Центр морських операцій. Високомобільні десантні війська виведено з підпорядкування командувачу Сухопутних військ і включено до складу військ, безпосередньо підпорядкованих Генеральному штабу [9].

Через недофінансованість та підривну діяльність з боку пособників держави-агресора, які були в вищому військовому керівництві Збройні Сили України виявились не готовими до російської агресії на сході України та в Автономній Республіці Крим. На початку проведення антитерористичної операції на сході України підрозділи Збройних Сил не мали достатньої кількості озброєння і техніки, особовий склад був недостатньо підготовлений. Наявне модернізоване та нове озброєння, що отримували підрозділи Збройних Сил України в одиничних кількостях, не впливало на боєздатність частин і підрозділів. Завдання по захисту України виконувались завдяки самопожертві та героїзму наших воїнів. У перший період АТО велику допомогу підрозділам Збройних Сил України надали добровольчі батальйони та волонтерський рух [9]. Загроза просування російського агресора, змусила західних партнерів розпочати надавати військову допомогу Україні.

Російська підривна діяльність в Україні являє собою комплекс організаційних та спеціальних заходів, що здійснюються російською владою через російські спецслужби та підконтрольні їм структури в росії, Україні та інших державах проти суверенітету України. З 2014 року гібридна агресія є складовою російської збройної агресії проти України.

В 2021 році розвідувальною та підривною діяльністю проти України з терито-

рії росії постійно займаються близько семи тисяч співробітників російських спецслужб. «Сьогоднішня росія по своїй суті є державою-спецслужбою. І будь-який напрям зовнішньої політики рф – не класична дипломатія, а комплекс спеціальних операцій. Лише по Україні з території росії перед початком повномасштабного вторгнення працювало близько семи тисяч співробітників. Співробітники російських спецслужби створювали в Україні агентурні мережі, зривали отримання міжнародної допомоги, провокували акції протесту і вели пропагандистську діяльність [10].

З початком повномасштабного вторгнення в 2022 році російська агентура активізувалася по всій території України. В деяких регіонах вони були успішні, особливо в південних областях але в більшості регіонів а особливо в Києві їх вдалося багато знешкодити. Спецслужби України зробили висновки з невдач 2014 року, однак не в повній мірі змогли завдати російській агентурі активно працювати проти нашої держави.

Доповнення КК України статтю 111-2 «Пособництво державі-агресору» є активіза-

цію боротьби з державою агресора в нашій країні, особливо в період, коли вона максимально прикладає зусилля і намагається якомога сильніше розколоти Україну з середини.

Висновки: Отже, криміналізація пособництва державі-агресору обумовлена наступними чинниками: високим рівнем суспільної небезпеки даних кримінальних правопорушень, велика кількість пособників держави-агресора, значною поширеністю цього суспільно небезпечного явища в Україні, історичними передумовами та відповідним зарубіжним досвідом, необхідністю кримінально-правової охорони суспільних відносин, що забезпечують основи національної безпеки України. Підвищений ступінь суспільної небезпечності зазначених діянь, передусім, полягає у створенні загрози заподіяння істотної шкоди охоронюваним законом про кримінальну відповідальність, суспільним відносинам у сфері забезпечення основ національної безпеки України. Встановлення кримінальної відповідальності за вказані дії в сучасних умовах є цілком виправданою, необхідною доцільною, нагальною потребою і в повній мірі соціально обумовленою.

Анотація

У статті аналізується соціальна обумовленість кримінальної відповідальності за пособництво державі-агресору, підстави криміналізації та визначення суспільної небезпечності вказаного злочину.

В роботі розглядається законодавство України про кримінальну відповідальність та доктринальні підходи щодо підстав криміналізації взагалі, Пропонуються підстави, та принципи криміналізації пособництва державі-агресору. Розглядаються та аналізуються передумови виникнення пособництва державі-агресору в Україні, визначається ступінь суспільної небезпечності та підстави криміналізації вказаного злочину. Окрема увага у статті приділена визначенню історичних передумов криміналізації пособництва державі-агресору.

Досліджуються умови та причини, які були підставою криміналізації досліджуваної кримінально-правової норми. Аналізуються поняття, зміст кримінальної відповідальності, досліджується соціально правові чинники, що обумовили запровадження зазначеної кримінально-правової норми у Кримінальний кодекс України.

Вказується на те, що впровадження цієї кримінально-правової норми було вимушеною у зв'язку з агресією з боку російської федерації та виявленням великої кількості пособників держави-агресора серед пересічних громадян а також серед посадовців різних рівнів державної влади, органів місцевого самоврядування, представників обороно-промислового комплексу та правоохоронних органів.

Зазначається що криміналізація пособництва державі-агресору обумовлена наступними підставами: високим рівнем суспільної небезпеки даного злочину ; значною поширеністю цього суспільно небезпечного явища в Україні в період агресії з боку російської федерації; історичними передумовами та відповідним зарубіжним досвідом різних країн; необхідністю кримінально-правової охорони суспільних відносин, що забезпечують основи національної безпеки України. Запровадження кримінальної відповідальності за пособництво державі-агресору є цілком виправданою, необхідною, доцільною і нагальною потребою, тобто в повній мірі соціально обумовленою.

Ключові слова: Пособництво державі-агресору, соціальна обумовленість, підстави кримінальної відповідальності, ступінь суспільної небезпечності, відповідний зарубіжний досвід, основи національної безпеки, відкрита збройна агресія, збройний конфлікт, реалізація та підтримка рішень, передача матеріальних ресурсів, добровільний збір, збройні формування держави-агресора, представники держави-агресора.

Trepet O.S. Social conditionality of criminal liability for aiding the aggressor state

Summary

The article analyzes the social conditionality of criminal liability for aiding the aggressor state, the grounds for criminalization and determination of the public danger of the specified crime.

The work considers the legislation of Ukraine on criminal liability and doctrinal. approaches to the grounds of criminalization in general, Proposed grounds, and principles of criminalization of aiding the aggressor state. The prerequisites for aiding the aggressor state in Ukraine are considered and analyzed, the degree of public danger and the grounds for criminalizing this crime are determined. Particular attention in the article is paid to the definition of historical prerequisites for the criminalization of aiding the aggressor state.

The conditions and reasons that were the basis for the criminalization of the studied criminal law norm are investigated. The concepts, content of criminal responsibility are analyzed, the social legal factors that caused the introduction of this criminal legal norm into the Criminal Code of Ukraine are investigated.

It is indicated that the introduction of this criminal-legal norm was forced in connection with the aggression on the part of the Russian Federation and the identification of a large number of accomplices of the aggressor state among ordinary citizens as well as among officials of different levels of state power, local self-government bodies, representatives of the defense-industrial complex and law enforcement agencies.

It is noted that the criminalization of aiding the aggressor state is due to the following grounds: a high level of public danger of this crime; significant prevalence of this socially dangerous phenomenon in Ukraine during the period of aggression by the Russian Federation; historical prerequisites and relevant foreign experience of different countries; the need for criminal and legal protection of public relations, providing the foundations of national security of Ukraine. The introduction of criminal liability for aiding the aggressor state is a fully justified, necessary, expedient and urgent need, that is, fully socially conditioned.

Key words: Aiding the aggressor state, social conditionality of the grounds for criminal liability, degree of public danger, relevant foreign experience, the foundations of national security, open armed aggression, armed conflict, implementation and support of decisions, transfer of material resources, voluntary collection, armed formations of the aggressor state, representatives of the aggressor state.

Список використаних джерел:

1. Залеська А. С. Соціальна обумовленість криміналізації порушення права на отримання освіти в Україні. Форум права. 2012. 335 с.
2. Брич Л.П., Навроцький В.О. Кримінально-правова кваліфікація ухилення від оподаткування в Україні. Держ. податк. адмін. України. К.: Атіка, 2000. 288 с.
3. Газдайка-Василишин І.Б. Некорисливі злочини проти власності: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 212 с.
4. Пашенко О.О. Соціальна обумовленість закону про кримінальну відповідальність: монографія. Харків: Юрайт, 2018. 446 с.
5. Бондаренко М.С. Кримінальна відповідальність за незаконні дії з отруйними чи сильнодіючими речовинами або отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2021. 269 с.
6. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливості застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки» від 21.03.2022 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1247318>. (дата звернення: 10.03.24).
7. Кузнецов В. В., Сийплові М. В. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність як новий виклик сьогодення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2022. Вип. 70. С. 386.
8. При Януковичі в Україні орудували агенти ФСБ і ГРУ Росії URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/04/14/7022342/> (дата звернення: 15.03.24).
9. Воєнна історія URL: <https://www.mil.gov.ua/ministry/istoriya.html> (дата звернення: 12.03.24).
10. Розвідкою і диверсіями проти України з території РФ займаються близько 7 тис спецслужбовців – Баканов URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-rosiya-rozvidka-spetsluzhbu/31249478.html> (дата звернення: 17.03.24).